

Ekonomická krize – její příčiny a k čemu je dobrá

Ing. Zdeněk Trinkewitz, konzultant,
dříve ČEZ a ČKD Praha

V časopise Elektro 2/2009 se šéfredaktor v editoriale (Slovo šéfredaktora) zabýval kvalitou vzdělání absolventů českých technických škol v souvislosti s nedávným přerušáním (krizí) dodávek zemního plynu z Ruska a s prací tzv. Pačesovy komise (její celý název je: Nezávislá odborná komise pro posouzení energetických potřeb České republiky v dlouhodobém časovém horizontu), která má připravit scénáře budoucí energetické politiky ČR. Tato energetická komise^{*)} ve všech čtyřech alternativních scénářích energetické politiky předpokládá výstavbu nových elektráren. Proto šéfredaktor klade otázku, zda jsou v současné době český průmysl a jeho strojírenství schopny budovat nové elektrárenské zdroje. Poukazuje na to, že české strojírenství, inženýrské, projektové a výzkumné ústavy byly z větší části rozbity a jejich kvalifikované týmy se rozešly. V této době společensky i finančně podceňovaná práce strojírenských a elektrotechnických specialistů má za následek nezáměr mládeže o tyto obory a odchody zbylých aktivních odborníků do jiných povolání. Vysokou společenskou prestiž a nadprůměrné platové podmínky měli dosud právníci, bankovní úředníci, analytici a konzultanti, dealeri a obchodní manažeři a zástupci, makléři a brokeři.

Příčiny této situace přímo a zásadně souvisejí s příčinami celosvětové ekonomické krize. Teprve její vypuknutí a problém energetické závislosti na nedůvěryhodném Rusku začaly otřásat dosavadním stavem věcí. Světová finanční krize a hromadné pády bank odhalily vratké základy dosavadního ekonomického růstu. Znovu se potvrdilo, že v obchodech se závratnými sumami fiktivních peněz se nevytváří žádná přidaná hodnota a že vykazované zisky z těchto obchodů jsou také jen fiktivní. Hroučící se banky a další aktéři finančního trhu jsou nuceni omezovat své obchody a šetřit, kde se dá. Nastává soumrak pro přemnožené profese peněžního a realitního trhu. Hospodářské noviny z 27. 2. 2009 v příloze Téma přinesly titulky: „Platy v krizi“, „Konec dobrých časů, mzdy klesají“. A zprávy, že postižené banky a jim podobné subjekty hromadně propouštějí zaměstnance dosud hýčkaných profesí.

Nejen u nás, ale po celém světě se scházejí komise a týmy, které bádají, proč k současné finanční a ekonomické krizi došlo a jakými prostředky ji lze co nejrychleji překonat. Nehledě na jejich rozporuplné závěry a doporučované terapie si dovoluji vyslovit odlišný názor.

Podle mě jsou základní příčiny dvě:

Primární příčinou je příliš nerovnoměrné rozdělování společenského produktu, kterému se říká „rozdírající se příjmové nůžky“. Vlastníci kapitálu si přisvojují ze společenského produktu (HDP) příliš velký krajíc a následně mají problém jej spotřebovat nebo proinvestovat. Nespotřebovanou část proto ukládají do bank a podobných subjektů finančního trhu a očekávají její zúročení. Banky jsou pak nuceny ji vložit do úvěrů buď pro třetí podnikající subjekty (úvěry provozní a investiční), nebo pro fyzické osoby na jejich investice nebo na jejich konečnou spotřebu. Dlužníci – podnikatelé použijí úvěry pro rozšíření své produkce a tuto produkci musí se ziskem prodat. Komu? Konečným spotřebitelům! Ti však obdrželi ze společenského produktu díl, jehož kupní síla není schopna absorbovat stále se zvyšující nabídku. Proto koneční spotřebitelé ochotně přijímají bankami nabízený úvěr. Ten, v lepším případě, částečně investují do předmětů dlouhodobé spotřeby (především do bydlení), ale hlavně jej použijí na svůj běžný bezprostřední konzum – úvěr „projedí“. Tyto toky produktů a peněz jsou déle udržitelné jen tak, že bude trvale stoupat konečný konzum, že věřitelé se smíří s tím, že objem úvěrů trvale poroste a jejich jmění bude čím dál tím více tvořeno jen slabě zajištěnými finančními pohledávkami. Že nikdy nevznikne nedůvěra v návratnost úvěrů a pohledávek a následně zastavení dalšího úvěrování bankami, že nevypukne hromadné vybírání vkladů ani panický prodej cenných papírů na finančních trzích. I laik pochopí, že nutných podmínek je příliš mnoho a že jsou těžko splnitelné. A tak je vždy jen otázkou času, kdy splněny nebudou a kdy se celý tento labilní systém zhroutí a propukne jeho další krize.

Sekundární příčinou, která je následkem příčiny primární, je nesprávná alokace kapitálu. Reálný produkční kapitál se snaží jít nejpohodlnější cestou. Dostatečně nehledá nové příležitosti svého využití, ale soustřeďuje se na podněcování stále rostoucí spotřeby tradičních produktů. Využívá k tomu všech marketingových triků a podněcuje nesmyslný konzum zbytečností, které si spotřebitelé kupují stále více na úvěr. Trh je nakonec přesycen, prodaje a tržby klesají, výrobci nemají dostatek provozního kapitálu. Banky začínají odmítat další úvěry. Produkce se snižuje, nezaměstnanost roste. Dlužníci nejsou schopni splácet ani úroky, ani jistiny úvěrů.

Jen odstranění těchto dvou hlavních příčin krize je cestou, jak se bránit dosavadní nestabilní tržní ekonomice a jak ji přeměnit na systém stabilnější, schopný udržitelného vývoje bez extrémních výkyvů, kterými jsou periodické recese a krize.

A nyní se opět vrátíme k problému našeho šéfredaktora.

Ekonomická činnost lidí a společností spočívá na třech produkčních faktorech – kapitálu, práci a půdě (to uznávají teoretici ekonomové všech škol). Aby ekonomika fungovala bez nežádoucích poruch a co nejefektivněji, musí být všechny faktory udržovány a rozvíjeny vyváženě a harmonicky. To se snadno řekne, ale těžko realizuje. Přesto však veškeré úsilí zodpovědných veřejných orgánů a manažerů soukromého podnikání musí být zaměřeno na tento cíl. To proto, že jen jeho plnění přináší maximální prospěch všem. Tvůrcům i spotřebitelům HDP.

Jak jsem již uvedl, sekundární příčinou ekonomických krizí je neracionální a neefektivní alokace kapitálu. To se týká i lidského kapitálu. Podnikatelé a jejich manažeři v honbě za rychlým ziskem přednostně investují zvýšené mzdové prostředky do profesí, které jim tento rychlý zisk zabezpečují operacemi s finančním kapitálem. Naproti tomu zhodnocení reálného kapitálu, který je vložen do produkce užitečných statků – výrobků a služeb, vyžaduje mnoho složitých prací a dává zisk jen průměrný, a proto podnikatelé zde na mzdách šetří.

Teprve když přerostou uvedené rozpory ve fungování ekonomiky únosnou mez, propukne krize. Jejím ozdravným účinkem je znehodnocení nominální (účetní) ceny aktiv až na ceny tržní, tj. vyčištění bilance o neexistující fiktivní peněžní i hmotná aktiva, odstranění zbytečných a zastaralých produktů a produkční kapacity z trhu a zahájení investic do produkce nových statků a služeb. To by mělo v současné době mj. vést i k mohutnému rozvoji produkce energetických těžebních, výrobních, skladovacích a rozvodných zařízení důsledně splňujících požadavek ekologické šetrnosti. To pak bude znamenat i renesanci vážnosti technických profesí, po které volá náš šéfredaktor.

Smutné je na tom jen to, že člověk rozumný – homo sapiens sapiens – není schopen krizovému vývoji předcházet racionálním a předvídatým řízením svého nejen ekonomického, ale veškerého společenského života.

☒

^{*) pozn. redakce:} Upozorňujeme čtenáře na připravovaný kritický článek Ing. Trinkewitze věnovaný „nezávislosti“ nezávislé energetické komise (NEK) a oponentní rady (OR), který připravujeme do příštího čísla 6 časopisu Elektro.